

Кияшко О. О.,
аспірант кафедри галузевого права
Херсонського державного університету

ПОТЕРПІЛІ ВІД ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДЕРЖАВНОГО ЧИ ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

VICTIMS OF ENCROACHMENT ON THE LIFE OF A STATE AND PUBLIC FIGURE

Стаття присвячена дослідженню проблем, пов'язаних із визначенням осіб, які можуть бути визнані потерпілими від посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України). Подані науково обгрунтовані рекомендації щодо розширення кола потерпілих від злочину, передбаченого ст. 112 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінальне право, злочин, потерпілий, посягання на життя державного чи громадського діяча.

Статья посвящена исследованию проблем, связанных с определением лиц, которые могут быть признаны потерпевшими от посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля (ст. 112 УК Украины). Даются научно обоснованные рекомендации по расширению круга потерпевших от преступления, предусмотренного ст. 112 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: уголовное право, преступление, потерпевший, посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля.

The article is devoted to the study of problems associated with the definition of persons who may be recognized as victims of attacks on the life of a state or public figure (Article 112 of the Criminal Code of Ukraine). Scientifically based recommendations are given for expanding the circle of victims of a crime under Article 112 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal law, crime, victim, encroachment on the life of a state or public figure.

Постановка проблеми. Як правило, потерпілий оцінюється або в площині аналізу ознак складу злочину і визначається як своєрідна сукупність статичних ознак, або розглядається як активний учасник кримінально-правових відносин, здатний у певних межах визначати міру відповідальності і покарання винного. Залежно від вектору дослідження і обсягу, що вкладається автором у зміст поняття, кримінально-правовим статусом потерпілого пропонують наділяти людину, фізичних і юридичних осіб, суспільство і державу.

Так, передбачена вітчизняним кримінально-правовим законодавством норма зазначає: «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» (ст. 55 КПК України) [1]. Ч. 3 вказаної статті КПК України до потерпілого зараховує також особу, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода, у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. Крім того, як зазначено в ч. 4 ст. 55 КПК України, потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства, але якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, тому положення ч.ч. 1–3 ст. 55 КПК України поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Відповідно, потерпілим у такому разі може визнаватися одна особа з числа близьких родичів

чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими можуть бути визнані кілька осіб [1].

На підтвердження цієї позиції дослідник М.В. Сенаторов зазначає, що потерпілим від злочину може бути будь-який вид соціального суб'єкта. Проведений вченим аналіз чинного кримінального законодавства дав змогу стверджувати, що як потерпілі можуть розглядатися і фізичні особи (ст.ст. 112, 152 КК України), юридичні особи (ст.ст. 170, 444 КК України), держава (ст.ст. 110, 431 КК України), інші соціальні утворення (ст.ст. 433, 442 КК України) або ж громада чи суспільство загалом (розділи IX, XII Особливої частини КК України). На підставі цього М.В. Сенаторов пропонує авторське визначення поняття потерпілого від злочину, якого він розуміє як «це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство загалом), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочинном заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої» [2, с. 8].

Потерпілий у кримінальному праві – перш за все, учасник охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, яким безпосередньо злочинном заподіяно шкоду або створено загрозу заподіяння такої шкоди (фізичної, майнової або моральної). У цій властивості укладений взаємозв'язок потерпілого з об'єктом злочину. Статус потерпілого в кримінальному праві набувається особою з моменту вчинення злочину. Оскільки законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності за незакінчений злочин із загрозою заподіяння шкоди, можна

говорити про існування потерпілого на будь-якій зі стадій злочинної діяльності [3, с. 91]. Крім того, потерпілим є особа, яка безпосередньо постраждала від вчинення злочину. На відміну від процесуального права, кримінальний закон не допускає можливість визнання потерпілим родичів або законних представників жертви.

Проаналізувавши відповідну літературу, автор дійшов висновку, що в юридичній науці не існувало і не існує чіткого, узагальненого термінологічного поняття державного і, особливо, громадського діяча – така ситуація потребує виправлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми кримінально-правової охорони життя державного чи громадського діяча досліджувались вітчизняними фахівцями, зокрема П.П. Андрушком, В.О. Навроцьким, В.І. Осадчим, М.І. Пановим, В.В. Сташисом, О.С. Сотулою, Є.Л. Стрельцовим, М.І. Хавронюком, О.А. Чуваковим та іншими. Незважаючи на те, що праці представлених авторів мають велике наукове та практичне значення, залишається багато невирішених питань стосовно оптимізації відповідальності за посягання на життя державного чи громадського діяча.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття проблеми розширення кола потерпілих від злочину, передбаченого ст. 112 Кримінального кодексу України з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки.

Виклад основних положень. Визначаючи істотні ознаки і обсяг цих понять, варто, на нашу думку, виходити з того, що цими поняттями охоплюються не будь-які особи, а досить вузька категорія осіб; інакше закон не використовував би названі терміни. Крім того, ці поняття повинні мати ті самі ознаки і той самий зміст, що й однойменні поняття, використовувані як у міжнародному, так і вітчизняному законодавстві. «Не може бути, наприклад, «свого» державного діяча в кримінальному праві, «свого» громадського діяча в адміністративному тощо. Термінологія і зміст понять у різних галузях права, мають бути принципово єдиними. Інакше виникає плутанина понять, яка може привести до порушень законності» [4, с. 51]. І, очевидно, що кожне з названих понять характеризується своїми специфічними ознаками та відмінним від інших змістом.

Словник української мови визначає термін «діяч» як «той, хто обіймає керівну посаду; той, хто визначається своєю активністю та енергійністю на якій-небудь роботі, в якійсь галузі життя» [5, с. 312], що збігається з сутністю державного та громадського діяча в їх широкому, загальному розумінні.

Ці поняття не є новими для нашого законодавства: ще за радянських часів правознавці в галузі кримінального права намагалися напрацювати відповідну термінологію. Так, одним із перших тлумачення цих юридичних понять запропонував професор В.І. Курляндський, який до державних діячів зараховував посадових осіб державного апарату, що здійснюють керівництво діяльністю відповідного органу управління: міністри СРСР, союзних і автономних респу-

блік, голови державних комітетів, керівники урядових комісій тощо [6, с. 44].

Свого часу професор М.І. Бажанов під державними діячами розумів осіб, що здійснюють відповідні функції від імені і за дорученням радянської держави чи її органів у керівництві організаційно-управлінським, адміністративно-господарським, соціально-культурним і іншими видами діяльності (міністри Союзу РСР чи союзних республік, їх заступники, інші відповідальні працівники міністерств, комітетів чи відомств) [7, с. 34]. Одним із перших професор М.І. Бажанов надав визначення громадським діячам як особам, що своєю активною партійною, профспілковою, комсомольською й іншою діяльністю сприяють успішному розв'язанню задач соціалістичного будівництва (керівники партійних, комсомольських, профспілкових і інших громадських організацій, а також рядові члени цих організацій) [7, с. 34].

Більш узагальнено розумів поняття державного діяча професор В.В. Сташис – як «особу, що виконує важливі державні функції в політичній, економічній, культурній областях» [8, с. 129].

Конкретнішим у формулюваннях був професор П.П. Михайленко, який розумів під державним діячем особу, яка виконує важливі державні функції у сфері політичного, економічного, культурного життя, наприклад, депутати рад, члени уряду, керівники міністерств, державних комітетів тощо [9, с. 156].

Оригінальним підходом до кримінально-правового визначення державного діяча визначився дослідник О.С. Сотула, який запропонував таке формулювання: «Державний діяч – це вища посадова особа держави або член вищих органів державної влади, що користується правом ухвального голосу в усіх питаннях, що розглядаються на засіданнях цих органів, якщо це прямо вказано у законах України» [4, с. 62]. На думку вченого, у такому вигляді це формулювання може бути застосоване у ст. 112 КК України, і, відповідно, такий спосіб викладу норми дасть змогу залишати незмінною ст. 112 КК України, але урахувати при цьому зміни, що будуть відбуватися у законодавстві України [4, с. 62]. Тобто у нормі як такого не буде переліку осіб, які належать до державних діячів, але позначені їх статутні ознаки, необхідні для кваліфікації. Така позиція є прийнятною, і таким чином побудовані деякі відповідні норми у кримінальних кодексах країн колишнього СРСР. Подібна форма викладу диспозиції (без переліку осіб, що належать до цих категорій) як варіант статті, що передбачає відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча, була запропонована і в Проекті Кримінального кодексу України, підготовленому робочою групою Кабінету Міністрів України [4, с. 61]. Однак, на нашу думку, таке формулювання залишає певні можливості для розширеного тлумачення цього терміна, на відміну від чинної редакції ст. 112 КК України.

Як бачимо, здебільшого кримінально-правові формулювання страждали на умовність і неконкретність і не давали змоги застосовувати їх в юридичній практиці під час кваліфікації конкретних злочинних діянь.

Законодавець намагався виправити ситуацію, що склалася, і задля правового захисту її суверенітету, конституційного ладу, внутрішньої і зовнішньої безпеки Верховна Рада України прийняв Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України» від 17 червня 1992 р., де у ст. 58 КК України були перелічені конкретні посадові особи, які можуть бути потерпілими під час вчинення злочину, передбаченого цією статтею КК України: Президент України, Голова, заступник Голови Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Уряду України, Голова суддя Конституційного Суду України чи Верховного Суду України, Генеральний прокурор України [10].

А вже у новому Кримінальному кодексі України від 5 квітня 2001 р. цей перелік доповнено такими посадовими особами: Голови та судді вищих спеціалізованих судів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Рахункової палати, Голова Національного банку України; з переліку було вилучено заступника Голови Верховної Ради України, член Уряду України був змінений на члена Кабінету Міністрів України. Також до списку було введено громадського діяча, під яким розуміється керівник політичної партії України [11, с. 77].

У зв'язку зі постійною зміною у системі державних органів чинна редакція ст. 112 КК України має таке формулювання: «Посягання на життя Президента України, Голови Верховної Ради України, народного депутата України, Прем'єр-міністра України, члена Кабінету Міністрів України, Голови чи члена Вищої ради правосуддя, Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора, Директора Національного антикорупційного бюро України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови або іншого члена Рахункової палати, Голови Національного банку України, керівника політичної партії, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю <...>» [12].

Дещо простіша ситуація з визначенням, які особи можуть бути визначені як громадські діячі. В диспозиції ст. 112 КК України це поняття обмежене лише однією категорією осіб, яка очолюють громадські об'єднання, – керівник політичної партії.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про політичні партії в Україні» громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії задля здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, що визначається і гарантується Конституцією України [13].

Ст. 2 цього ж Закону України твердить: «Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [13].

Нині в Міністерстві юстиції України зареєстрована 341 чинна політична партія [14]. Таким чином, 341 особа може виступати як особа, потерпіла від злочину, передбаченого ст. 112 КК України, як керівник політичної партії, якщо посягання на життя вчинене у зв'язку з її громадською діяльністю. Керівником політичної партії є особа, яка одноосібно очолює партію або є членом створюваного нею виконавчого органу і виконує в ній організаційно-розпорядчі функції [15, с. 336].

Висновки. Аналіз відповідного чинного законодавства України довів, що перераховані у диспозиції ст. 112 КК України державні посадові особи є такими, що очолюють або є членами колегіальних вищих органів державної влади, які визначають ключові, стратегічні напрями державної політики в Україні, тобто є державними діячами. І посягання на життя таких посадових осіб, дійсно, становить суттєву загрозу національній безпеці держави, тому охорона життя і здоров'я цих осіб спеціальною кримінально-правовою нормою, що передбачена ст. 112 КК України і є доцільною. Однак вважаємо, що цей перелік має бути доповнений важливими для забезпечення стабільності та ефективності політичної системи держави посадовими особами вищого рангу: Директор Державного бюро розслідувань, Голова та члени Національного агентства у питаннях запобігання корупції, Голова та члени Центральної виборчої комісії.

Законодавець не дає змоги розширено тлумачити поняття громадського діяча, обмежуючи його лише особою керівника політичної партії. На нашу думку, ця позиція не є конструктивною і в подальшому необхідні певні зміни до кримінально-правового розуміння поняття громадського діяча в контексті ст. 112 КК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 11.03.2019).
2. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.
3. Красницький І.В., Шутяк Л.С. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 224 с.
4. Сотула О.С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2003. 201 с.
5. Словник української мови : в 11 т. / голов. редкол. : І.К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 2 : Г–Ж. 550 с.

6. Государственные преступления / Владимиров В.А. и др. ; под ред. М.И. Якубовича, В.А. Владимирова. Москва : ВШ МООН РСФСР, 1961. 228 с.
7. Уголовное право УССР. Особенная часть : Учебник / Александров Ю.В. и др.; под ред. М.И. Бажанова, П.С. Матышевского, В.В. Сташиса. Киев : Вища школа, 1989. 503 с.
8. Уголовное законодательство Украинской ССР / Бажанов М.И. и др. ; под ред. В.В. Сташиса, С.И. Тихенко. Москва : Юрид. лит., 1971. 543 с.
9. Уголовный кодекс Украинской ССР : науч.-практ. коммент. / Бажанов М.И. ; под общ. ред. В.И. Зайчука. Киев : Политиздат Украины, 1969. 544 с.
10. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України : Закон України від 17 червня 1992 р. № 2468-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-12> (дата звернення: 11.03.2019).
11. Кримінальний кодекс України / Офіц. видання. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 336 с.
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.03.2019).
13. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення: 11.03.2019).
14. Єдиний реєстр громадських об'єднань : *Міністерство юстиції* : веб-сайт. URL: <http://rgf.informjust.ua/home/index> (дата звернення: 11.03.2019).
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А.М. та ін.; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хаврюка. Вид. 10-е, переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.